

Вікторія Чернописька

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. іст. наук,
асистент кафедри
цивільного права та процесу
Vika_Ch07@ukr.net

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ “ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ” У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.25.089>

© Чернописька В., 2020

У статті з’ясовано, що правові цінності є визначальним елементом правового впливу на соціум, які здійснюють істотний вплив на механізм правового регулювання. Визначено, що правові цінності, по-перше, взаємопов’язані з принципами права, правосвідомістю, правотворчістю та правореалізацією; по-друге вони є реальними соціально-правовими явищами, правовими засоби та механізмами. Правові цінності мають ієрархічну структуру, їх система ґрунтується на певному комплексі інтересів, в основі яких є людські потреби. Досліджено, що специфічними особливостями правових цінностей є нормативність, значущість, оціночність, об’єктивність, імовірнісний характер, які виступають ефективним інструментом гармонізації між зовнішнім впливом та механізмами саморегуляції в праві. Отже, правовими можемо вважати ті непорушні цінності, що є фундаментом упродовж усього розвитку, позаяк саме вони є найважливішою складовою (елементом) культури права та виконують усі функції правових цінностей.

Ключові слова: цінність; правові цінності; правова система; універсалізм правових цінностей; соціальна значущість; цінність права; правосвідомість; правотворення.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. в Україні разом із розвитком державності відбувався процес подолання системи цінностей, який сформувався у період радянської влади. Тоді внаслідок деформації загального світогляду українського соціуму постали проблеми засвоєння та адаптації до нових умов – формування суверенної правової держави. З огляду на це, в духовному житті суспільства чітко простежувалося витіснення вищих ідеалів та ціннісних пріоритетів такими орієнтаціями, як прагматичність, утилітарність, технократичність. Громадянам пропагувалися нові цінності, які є безпосередньо примітивні, властиві утилітарній системі споживання та обмеженому репродуктивному функціонуванню.

Зі свого боку національні цінності, які покликані слугувати для громадян певної країни чинником об’єднання, консолідації, навпаки, у суспільстві набули негативного впливу. Звідси, неповага до духовних національних цінностей лише зміцнює протистояння у будь-якому суспільстві. Тому значним випробуванням для українського суспільства на початку другого десятиліття ХХІ ст. стала Революція гідності, пізніше анексія Криму та бойові дії на сході держави. Виникла істотна небезпека втратити власну державність, що і сприяло консолідації українського громадянства, яке об’єдналося, щоб зберегти основи демократії та людських цінностей.

Аналіз дослідження проблеми. Теоретичною основою дослідження правових цінностей та їхньої ролі є розробки таких вітчизняних та зарубіжних науковців з теорії держави і права, філософії права та інших галузей права та інших гуманітарних та соціальних наук, як: А. Є. Абрамов, Л. А. Акерман, С. С. Алексєєв, К. О. Апель, С. О. Арутюнов, В. Бартон, В. А. Бачинін, Х. Бехруз, М. Вебер, К. В. Горобець, О. В. Грищук, А. А. Гусейнов, В. В. Дудченко, М. А. Дамірлі, Б. С. Єрасов, М. І. Козюбра, Л. О. Корчевна, О. М. Лисенко, Ю. П. Лобода, С. В. Лукашева, В. А. Малахов, С. І. Максимов, С. В. Михайлов, Г. С. Мальцев, М. М. Марченко, І. Г. Оборотов, Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, С. А. Павлов, П. М. Рабінович, С. П. Рабінович, І. М. Ситар, С. Р. Станік, А. Дж. Тойнбі, А. А. Фальковський, Ю. Хабєрмас, Є. О. Харитонов, І. Л. Честнов та ін.

Мета статті полягає у розкритті основних підходів щодо “правових цінностей” у сучасному науковому дискурсі та визначенні їхніх основних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Згідно з енциклопедичним визначенням, яке запропонувала В. Киричок, основною дефініцією категорії “цінність” є значущість окремих реалій дійсності щодо задоволення духовних й матеріальних потреб, інтересів, запитів індивіда; те, що може цінувати особистість, котре є для неї важливим і значущим. Самі ж цінності наповнюють еством буття людини та суспільства, великою мірою їх духовно відтворюють. Утім, цінність – це також й опосередкований культурою еталон, критерій відповідного у досягненні певних потреб, який має трансцендентний характер, і виходить за межі суб’єктивної свідомості” [1, с. 992]. Отже, цінність є невід’ємною складовою відносин індивіда зі світом, у якому здійснюється його життєдіяльність та пізнання. Відтак, цінності можуть мінятися залежно від історичного розвитку, суспільних відносин, соціальних умов та ін.

Слушно зауважує М. Дамірлі, що визначальна значущість цінностей осмислюється у переломні моменти суспільного розвитку, яким для українського суспільства є теперішній етап державотворення. Згідно з позицією вченого, саме тепер настав час усвідомити, що якість історичного поступу залежить від системи цінностей, яка домінуватиме серед людства. Тому, коли норми права загалом, й міжнародно-правові зокрема, дедалі частіше відходять у бік, вкрай важливо знайти відповідь на те: чим керуються і чим повинні керуватися у власних діяннях “суб’єкти історії”, які водночас є і суб’єктами міжнародного права – одне з найважливіших історіософських запитань у сфері правопізнання [2, с. 76].

Поняття “цінність”, як одне із визначальних у сучасній суспільній думці, вживається для позначення явищ та об’єктів, їхніх особливостей, а також абстрактних ідей, які є еталоном, критерієм належного, втіленням суспільних ідеалів [3, с. 17].

У новітній вітчизняній та зарубіжній літературі дефініція “цінності” є дискусійною, а тому часто тлумачиться з протилежних позицій. Зокрема, О. Івін, актуалізуючи необхідність досліджування цінностей у теорії пізнання, відзначає, що “сутність поняття істини не можна розкрити без протиставлення істини цінності” [4, с. 328]. Вчений Д. Леонтєв визначає три форми існування цінностей, які поєднуються між собою: особистісні цінності; соціальні ідеали; предметно визначені цінності (матеріальна та духовна культура людства як цінність, яка реалізується та об’єктивується певними формами існування цінностей) [5, с. 18].

Виразники ідеалістичної філософської думки характеризують цінність як уявлення індивіда про будь-які ідеальні стани, факт існування яких визначається задоволенням певних потреб – духовних, інтелектуальних, фізіологічних, матеріальних тощо.

Поширеною є дефініція цінностей як узагальнених уявлень людини (соціуму) про наважливіші цілі та норми поведінки, які є визначальними у процесі сприйняття реальності, визначають орієнтації їхніх вчинків і дій у всіх сферах життєдіяльності. Система домінантних цінностей у концентрованому вигляді відображає особливості історичного досвіду та культурного поступу певного суспільства.

Основні аспекти, які окреслюють людське буття, формують його смислову сутність, переважно акумулюють у собі ті чи інші цінності або ж певну їх систему. Разом з тим цінності є: по-перше, фундаментальною основою людського буття, співіснування (заради них людина живе); по-друге, цінність, ніколи не втрачає своєї якості належного, навіть тоді коли є реалізованою; по-третє, цінність має загальний, універсальний характер для індивіда, душі, життя, культури і т.д.; по-четверте, цінність набирає зовнішньої символічної форми в певних думках, діях, предметах; по-п'яте, цінності, які ввібрала в себе людина, пронизують весь її духовний світ [6, с. 14].

Цінність як понятійну категорію досліджують різні наукові галузі, тому й існує чимало позицій щодо розуміння сутності цього поняття. Справедливо відзначає А. Чефранов, що “і в буденному житті, і в наукових розвідках доволі часто використовують поняття, які значною мірою пов'язані з певною “цінністю”. Це, передусім, економічні, матеріальні, соціальні цінності, позаяк вони торкаються різних сфер суспільного життя людини. Втім, вони не є пов'язані з її духовною активністю, не мають аксіологічного забарвлення, себто це цінності в прямому економічному розумінні, які відображують матеріальне наповнення певного явища або предмета. Називаючи певне явище цінністю, здебільшого виходять із його значимості для людини і суспільства. Тому поняття цінності – це своєрідний певний підхід до реалій дійсності” [7, с. 9]. Тому, напевно, скільки людей, стільки й тлумачень, позаяк кожен має своє індивідуальне бачення певної дійсності.

Звідси поняття “цінності” має вкрай плюралістичний характер, і незважаючи на давню історію його вивчення, дотепер немає загальноприйнятої наукової дефініції цінності.

“Філософська енциклопедія” подає тлумачення цінності як поняття, що позначає: по-перше, позитивну або ж негативну значущість певного об'єкта, на відміну від якісних та екзистенціальних характеристик його цінності – предметні цінності [8, с. 462]. До них належать: природне благо (природні багатства) та зло (стихійні лиха); моральне добро та зло, втілені в діяннях індивідів; соціальне благо й зло, що відображаються у певних суспільних явищах; споживча вартість продуктів праці (корисність взагалі); прогресивне чи реакційне значення історичних подій; культурна спадщина минулого, яка для сучасників виступає предметами багатства; значення наукової істини; естетичні характеристики суспільних і природних об'єктів й витворів мистецтва [9, с. 135]. По-друге, цінності позначають оціночну, нормативну сторону явищ суспільної свідомості – суб'єктивні цінності [8, с. 462]. Це є суспільні установки, заборони та імперативи, цілі та проекти, які відображаються у формі певних нормативних уявлень (про справедливість, про сенс історії та призначення людини, добро і зло, прекрасне й потворне, про ідеали, принципи, норми, дії) [9, с. 135].

Соціологічна наука характеризує цінність як “засвоєне, набуте з досвіду константне поняття щодо корисності предметів, дій; це критерій та тенденція постановки цілей дії” [4, с. 329]. У цьому сенсі основна система цінностей ґрунтується на потребах, які у процесі життєдіяльності соціалізуються. Саме ці явища об'єктивної дійсності, які здатні задовольняти певні суб'єктивні потреби людини та є необхідними й корисними для її існування, гарантуються та забезпечуються правом.

З позиції психології цінності – це установки, переконання, традиції, позитивні зразки поведінки, життєвий і професійний досвід, історія організації або певного підрозділу, що виконує регулятивний вплив на поведінку людини та її професійну діяльність [10, с. 71].

Із культурологічного погляду цінності – це соціально визнані уявлення, які поділяються широким загалом, про те, що таке любов, добро, дружба, справедливість, патріотизм тощо. Вони відображають уявлення про гармонію світу та якою повинна бути людина.

На переконання В. Карташкіна, поняття “цінність” має виключно позитивну конотацію. Корисним є лише те, що слугує взаємним інтересам індивіда, держави та соціуму, а відтак сприяє їхньому оптимальному розвитку [12, с. 5].

Натомість С. Михайлов вважає, що негативну значущість певного об'єкта також можна витлумачувати як “цінну” і не лише тому, що це є корисним для окремих осіб. А тому що поняття “цінність” має мати і нульову цінність, під якою необхідно розуміти вилучення суб'єктом значущості предмета пізнання з кола власних інтересів. Якщо добро – це цінність зі сторони одного

індивіда, то постає сумнів, що в цій оцінці воно є достовірним, істинним, позаяк за певних умов є евентуальним втілення у принцип для себе і про себе як загального блага, так і свавілля” [13, с. 11].

Більшості дефініцій поняття “цінності” властиве тлумачення існування цінності як явища духовного життя індивіда. Втім, як зазначає А. Чефранов, “цінність не є певною особливістю явища (об’єкта оцінки) або предмета, що є складовою його змісту. Цінності формуються тоді, коли постає ціннісне ставлення – виняткова форма взаємозв’язку між суб’єктом та об’єктом оцінки. Відтак, зворотний зв’язок між суб’єктом і об’єктом оцінки стає причиною виникнення певних уявлень про цінності, які є характерними об’єктові з боку суб’єкта оцінки. Тобто цінності не є фактами об’єктивної дійсності, а виникають унаслідок духовної активності індивіда. Вони існують не в об’єкті оцінки і не в суб’єкті, а в їхньому взаємозв’язку” [7, с. 9].

У контексті нашої статті особливо актуальним є саме філософський підхід, оскільки він передбачає розуміння поняття цінності через відносини суб’єкта до тих чи інших явищ і речей. Суб’єкт визнає цінним лише те, що слугує задоволенню його потреб, запитів та інтересів та виконує певну роль у його життєдіяльності. Тому “цінність” нерідко зіставляють із поняттям “значущість”, проте вони аж ніяк не є тотожними. Так, якщо значущість передбачає здатність явищ і предметів, мати як позитивні, так і негативні якості, то цінність володіє лише позитивною стороною [13, с. 143–144].

Цінності є сферою духовного життя індивіда, втім досить часто вони втілюються в явищах або предметах матеріального світу, які постають їхніми носіями. З огляду на це, цих носіїв (певні предмети, явища) хибно ідентифікують зі самими цінностями, а це може зумовити те, що аксіологічне поняття “цінність” трактуватиметься як економічна категорія “вартість”.

Згідно з позицією М. Кагана, носіями цінностей є конкретні речі: предмет (духовний, матеріальний, художній), подія чи дія, а цінністю є лише значимість цього об’єкта для суб’єкта. Відтак, поділ цінностей на духовні та матеріальні, який часто використовує філософська наука, є правильним, позаяк ідеться про “носіїв цінностей”, а не про самі цінності [15, с. 77].

З одного боку, цінності – це загальнозначущі блага, які є умовою та змістом буття людини: життя, справедливість, свобода, себто цінності-цілі та цінності-об’єкти. З іншого – цінністю наділені й самі механізми, принципи, інститути, завдяки яким захищаються та реалізуються перші. Це – цінності-засоби, інструментальні цінності, без котрих цінності-цілі не можуть існувати. Саме вони імплантуються в моральні норми, а мораль, зазвичай, є засобом оцінки правових норм.

Осмислення цінності як взірця, ідеалу є засадою оцінки суб’єктом об’єкта пізнання, а відтак дає змогу виокремити у системі цінностей “етичні цінності”, “культурні цінності”, “правові цінності” тощо. Визначимо, що багато зі суб’єктивних цінностей людини є правовими, що надає їм загальнообов’язкового характеру, змінюючи із абстрактних, моральних побажань на реальність. В основу права закладено такі абсолютні цінності, як: збереження життя, захист власності, гарантування безпеки, отримання знань.

Правові цінності – це узагальнені правові цілі та засоби їх досягнення, які слугують правовими нормами. Зокрема, правовими цінностями вчений С. Алексєєв називає “реальні соціально-правові явища, правові механізми та засоби, а саме: конкретне вираження цінності права у практичному житті соціуму – безпека людини; гарантованість захисту її прав; забезпечення істини, справедливості у процесі вирішенні юридичних питань; конститутивні природні права людини; фундаментальні демократичні правові принципи; особливі юридичні механізми та правові засоби (юридичний інструментарій), які забезпечують цінність права, гарантованість прав кожного, діяльність інституцій, які втілюють оптимальне співвідношення індивідуального та нормативного регулювання тощо” [9, с. 97].

У сучасних правознавчих розвідках простежується підхід, коли всі загальнолюдські цінності аналізуються у правовому вимірі. Зокрема, це такі цінності як: свобода, справедливість, рівність тощо. З одного боку, це слушно, позаяк вони визначені та гарантуються законодавством, з іншого – це є моральні (етичні) цінності, які набули свого правового характеру у контексті розвитку права та держави.

Справедливо зауважує О. Сидорова, що “перехід соціальної цінності у правову розпочинається зі загальної стурбованості втрати гарантій існування звичних умов. Це й опосередковує формування нового соціального досвіду та вимагає правничого оформлення суспільних змін у формі соціальних норм. Відтак, цінності, які мали виявлення в інших суспільних сферах, набувають саме правової природи, або ж самостійно формуються: як акт рефлексії інтенції індивіда у правовій сфері; як зміст, сутність права; як явище, що не може існувати поза правовою дійсністю. Правові цінності здатні існувати лише на засадах, які властиві праву як регулятивній системі, – наказувати, нормувати. Саме за допомогою цих властивостей вони закріплюються як правові цінності” [16, с. 96].

У межах науки філософії права визначився напрямок аксіології права, яка є системою теоретичних знань про цінність права. Цінність права – це його позитивна роль (значущість) у задоволенні потреб суб’єктів суспільного буття: кожного індивіда, соціальних груп, спільнот й об’єднань, суспільства загалом. Цінність загального соціального права (котре виникає та існує самостійно, незалежно від держави, передусім права нації, права людини), виявляється у його спосібності задовольнити потреби та інтереси суб’єктів суспільного життя. Цінність спеціально-соціального права є волевиявленням держави, обов’язковим для виконання, який через спеціальні механізми та процедури сприяє реалізації загального соціального права [6, с. 49–50].

Пожвавлений інтерес до аксіологічної проблеми обумовлений еволюцією антропоцентричної моделі світу. Позаяк кожен фрагмент дійсності, який має значення для індивіда, може виступити предметом її особливого інтересу і, відтак, цінністю. Це дає змогу стверджувати, що визначальна особливість усіх цінностей є в тому, що вони визначаються антропогенним характером. Конститутивним чинником виступає ставлення індивіда до них.

Правова аксіологія є одним із основних напрямів аксіології – теорії про цінності, концепції загальнозначущих принципів, які визначають і діяльність людини, і її мотивацію. Безумовно, проблема цінностей безпосередньо пов’язана з проблемою культури, яка знаходить вираження у виокремленні визначальних цінностей: істина, добро, краса тощо. Разом з ними існують інші цінності культури, такі як правопорядок, наука, мистецтво, релігія, які йменуються як блага культури. Для правової аксіології досить важливим є зосередити увагу саме на розмежуванні норм та цінностей, останні стають нормою тоді, коли з нею узгоджується суб’єкт. Цінності набувають набагато вищого рівня у результаті їхньої довготривалості та глибини задоволення, яке вони надають. Характерологічною рисою правових цінностей, яка відділяє їх від норм, є те, що вони мають певну ієрархічну структуру.

Сучасна вітчизняна правнича наука, визначаючи ієрархію основних цінностей права, пропонує дві принципово різні позиції. Перша з них обґрунтовує систему ієрархії цінностей права з точки зору гуманістичної традиції (А. Бандура, О. Гришук, А. Карась та ін.). Друга є суто нормативною та передбачає дослідження ієрархії цінностей права, які задекларовані в Конституції України та національному законодавстві.

У цьому контексті заслуговує уваги позиція О. Сидорової, яка переконує, що не може бути ієрархії правових цінностей. “Це доводить абсолютний характер цінностей, те, що не дозволяє їх зіставляти та порівнювати, їхня незамінність. Ідеологія, яка пов’язана з ієрархією цінностей, себто те, що є частиною правової політики, може бути штучно структуровано, сконструйовано за певною ієрархією. Втім об’єктивний характер цінностей засвідчує неможливість будь-якої ієрархії. Суб’єктивний зріз правових цінностей характеризує індивідуальність ціннісного змісту, тому якщо цінність виступає інтерсуб’єктивною, то і ціннісна сфера є суб’єктивною. Цінності є еквівалентними, навіть більше, правові цінності виражаються одна через одну. Приміром, свобода як правова цінність має свої межі, які визначають її сутність через феномен безпеки, також правосуддя можна характеризувати через зміст правопорядку” [16, с. 97].

Правові цінності повстають та транслуються у праві, а відтак є засобом його відтворення, які надають йому рис реальності, стабільності та стійкості. Правові цінності визначаються такими

ознаками, як нормативність та оцінний характер. Нормативність здебільшого властива правовим цінностям-цілям, натомість оцінність – цінностям, які аналізуються як засоби-інструменти.

Статусу цінностей у праві набувають різні явища та факти ідеального та матеріального характеру – матеріальні блага та предмети, людські вчинки, суспільні відносини, вольові феномени (спонукання, мотиви), ідеали, цілі, ідеї, соціальні інститути. Вони і є правовими цінностями, позаяк виступають основою правопорядку, ідеальним обґрунтуванням норми права, визначаються та охороняються правовими нормами, є метою і самого права, і його інститутів.

Однією з визначальних ознак правових цінностей виступає їхня соціальна значущість. Так, сутність правових цінностей розкривається, передусім, в їхній значущості, а не фактичності. В кожній традиції чи культурі існує значна низка цінностей. Бо має суспільну вагу те, що “прийняте суб’єктами взаємодії, сприяє стабільності способу життя, їхньому розвитку та суспільним відносинам. Загальнозначущим є те, що є загальноприйнятим певною соціальною спільнотою, має соціокультурні основи об’єктивності та потенційно розповсюджене на добровільних засадах серед невизначеного кола суб’єктів” [5, с. 10].

Наступна особливість правових цінностей – імовірність, “це пов’язано з потенцією вольового, свідомого вибору суб’єктами права поведінкових варіантів об’єктивно існуючих у реальності. Цінності існують незалежно від рівня їх реалізації у правовій матерії. Цінності змушують, утім не панують над сущим, дійсним. Ціннісне почуття – це прямиий контакт із цінним” [4, с. 21].

Сфера цінностей – це сфера їхнього впливу, тому саме звернення до неї дозволяє всебічно охарактеризувати їх зміст. Правові цінності трансформуються на принципи організації правового життя лише через пізнання, надаючи суспільним взаємовідносинам особливостей необхідності, зрозумілості та розумності.

Правові цінності, їхній історичний розвиток, збереження та пертурбація знаходять своє безпосереднє вираження в ознаці – наступності. Разом з тим наступність у праві є взаємозв’язком між ступенями чи етапами розвитку, яка передбачає збереження елементів права як цілого або ж окремих його сторін у процесі переходу правової системи з певного стану в інший. Як уже зазначено, саме правові цінності відтворюють право, транслюючись у межах окремої правової культури. Відтак, вони визначають спрямованість правового розвитку, чітко розкриваючи його зміст, та не допускають впливу позитивного права, себто нав’язувати суспільній правосвідомості орієнтири, які суперечать правовим цінностям.

Правові цінності займають визначальне місце в тому, що торкається здійснення соціальними системами функцій стосовно збереження та відтворення зразка, бо є не чим іншим, як певним уявленням про бажаний (ідеальний) тип соціальної системи [7, с. 18].

Наступною ознакою правових цінностей є визнаність. Справедливо зауважує О. Сидорова, що “правові цінності – це феномени сприйняття, і тому їхня повна характеристика вимагає опису правового досвіду, який, з одного боку є базисом феноменологічного опису, з іншого – основою визнання правових цінностей. Необхідність у визнанні певної правової цінності є результатом відображення потреб та інтересів соціуму” [16, с. 98].

Поведінка індивіда характеризується ціннісними уявленнями чи установками, транслюючи правові відносини в часі, усупереч несприятливим чинникам – і внутрішнім, і зовнішнім. Цілі, які не відповідають загальноприйнятим уявленням про належне і правильне, здебільшого, так і залишаються нереалізованими. Це зумовлено прерогативою ціннісної основи, яка сприймається як те, що є прийнятним, визнаним та розумним. Правові цінності є не лише засобом відтворення, але одним з визначальних критеріїв ефективності регулювання будь-яких відносин в суспільстві. Позаяк саме співвіднесення з правовими цінностями визначає бажану модель поведінки зі сторони суб’єктів права.

Правові цінності проявляються і на стадії правотворення, й правореалізації. “Будучи формою, яка обумовлює ставлення до правової дійсності чи конкретної обставини, правова цінність визначає мотивацію правомірної поведінки суб’єкта, є своєрідним імпульсом, який зумовлює активність індивіда у правовій матерії. Якби цінностей не існувало, то людська воля була б млявою, абсолютно

апатичною. Втім, саме завдяки їхній присутності світове буття та життя людини наповнені певним змістом, цінність якого варто розуміти як спосіб набуття сенсу. Індивідуальний досвід наповнений цінностями, які й виступають мотивом діяльності людини. Отже, будучи формою, яка формує ставлення до правової дійсності, правова цінність визначає мотивацію правомірної поведінки суб'єкта” [17, с. 141].

Правові цінності набирають статусу принципів самоорганізації індивіда, беруть безпосередню участь у процесах самоідентифікації та інтеграції людини у правовій матерії, визначаючи зміст її правової соціалізації. На етапі пізнання права, формування певних “правових образів, усвідомлення індивідуальних спрямувань людина ідентифікує себе у правовій матерії. За тим, на рівні реалізації цих дезидератів, набуття правових статусів й станів людина уже інтегрує себе у правову дійсність. Саме індивіду належить визначальна роль у соціалізації [2, с. 155].

Об'єктивність – наступна особливість правових цінностей. Цінність як феномен постає з об'єкта, а тому її зміст не обумовлюється суб'єктом сприйняття. Цінності об'єктивно окликаються з моральними засадами, етичними переконаннями культурної та філософської традиції, разом з цим відтворюючи та втілюючи об'єктивну реальність моральних принципів.

Означену особливість цінностей ґрунтовно аналізує М. Пантікіна, яка зауважує, що “говорячи про об'єктивність цінностей, ми повинні розуміти цінності як такі, а не блага, які відносно недосконало та випадково їх реалізують. Саме феноменологічний аналіз дозволяє виокремити сутнісний зміст цінності від певного конкретного способу її реалізації. Так, у першому випадку об'єктивність окреслює внутрішню цінність, котра є ціннісною за своїм змістом незалежно від будь-яких зовнішніх чинників, а відтак, сама по собі є достойною бути бажаною – право як цінність. У другому – цінності, втілені в конкретних предметах, є об'єктивними, позаяк вони є істинними особливостями цього предмету (справедливість) [18, с. 112].

У вивченні правових цінностей необхідним є принцип повноти, позаяк є вимогою до аксіоматичної теорії та визначає достатність у формулюванні цілей її дедуктивних засобів. Застосовуючи його, можна охарактеризувати такі особливості правових цінностей, як загальність та універсальність. Загальність правових цінностей – це реалізація безвідносності нормативних суджень стосовно конкретних осіб й ситуацій. Це проявляється у надситуативності, універсальності розуміння правових цінностей як особливостей організації життєдіяльності й індивіда, і суспільства. Універсальний характер правових цінностей відображається у їхньому необмеженому прояві у правовій дійсності. Кожна людина має уявлення про правильне, гідне та справедливе, які змістовно можуть варіюватися. Втім, сама їх наявність приймається як свідчення певних засад, які обумовлені природою чи визначені іншими першоджерелами. Як переконує М. Пантікіна, правові цінності існують незалежно від їх зіткнення з людиною [18, с. 135].

Ще однією ознакою правових цінностей є суперечливість, що відображає їхню конфліктність у певних сферах правової дійсності. Цінності – це феномени людської свідомості й доступні індивіду лише апіорі, вони є особливостями мислення про реальність. Цінність можна осмислити, зрозуміти, “побачити” тільки за наявністю в свідомості певного ціннісного принципу. Тому, бачення, сприймання цінностей є апіорним розсудом, яка може бути: формою ускладненого розпізнання або первинною формою ціннісного почуття [14, с. 23].

Кожна правова традиція та культурі визначається власними особливими правовими цінностями. Цінності формуються та змінюються водночас із розвитком правових систем: на кожному етапі одні цінності появляються, інші – втрачають свою значущість. Зміна соціальних відносин обумовлює появу нових цінностей, які становлять основу відповідних норм. Суспільство динамічно змінюється та трансформується, що й опосередковує зміни його нормативного елементу [2, с. 43].

У природно-правових концепціях, які характеризують загальні правові цінності (порядок, безпека тощо) загальнолюдське є невіддільним від конкретно-історичного. Реалізована на певному суспільно-історичному етапі цінність певною спільнотою, народом чи окремим індивідом має конкретний характер. Втім, значною мірою та формою вона втілює собою загальнолюдську

цінність [104, с. 30]. У цьому контексті нашої наукової розвідки особливо актуальним є саме філософський підхід, позаяк він передбачає розуміння поняття цінності через відносини суб'єкта до тих чи інших явищ і речей. Суб'єкт визнає цінним лише те, що слугує задоволенню його потреб, запитів та інтересів та виконує певну роль у його життєдіяльності. Носіями цінностей є конкретні речі: предмет (духовний, матеріальний, художній), подія чи дія, а цінністю є лише значимість цього об'єкта для суб'єкта. Поділ цінностей на духовні та матеріальні чітко показує “носіїв цінностей”, якими, у нашому випадку, є “університет”, “освіта”, “університетська освіта”.

Цінності – це феномени людської свідомості й доступні індивіду лише апріорі, вони є особливостями мислення про реальність. Цінність можна осмислити, зрозуміти, “побачити” тільки за наявністю в свідомості певного ціннісного принципу. Тому бачення, сприймання цінностей є апріорним розсудом, яка може бути: формою ускладненого розпізнання або первинною формою ціннісного почуття.

Кожна правова традиція та культура визначається власними особливими правовими цінностями. Цінності формуються та змінюються водночас із розвитком правових систем: на кожному етапі одні цінності появляються, інші – втрачають свою значущість. Зміна соціальних відносин обумовлює появу нових цінностей, які становлять основу відповідних норм. Суспільство динамічно змінюється та трансформується, що й опосередковує зміни його нормативного елемента.

У природно-правових концепціях, які характеризують загальні правові цінності (порядок, безпека тощо) загальнолюдське є невіддільним від конкретно-історичного. Реалізована на певному суспільно-історичному етапі цінність певною спільнотою, народом чи окремим індивідом має конкретний характер. Втім, значною мірою та формою вона втілює собою загальнолюдську цінність.

Висновки. Отже, правові цінності є визначальним елементом правового впливу на соціум, які здійснюють істотний вплив на механізм правового регулювання. Цінності – це результат узагальнення соціального досвіду й еталон належного, оскільки втілюють у собі суспільні ідеали. Правові цінності є феноменом, який динамічно розвивається. Правові цінності, по-перше, взаємопов'язані з принципами права, правосвідомістю, правотворчістю та правореалізацією; по-друге вони є реальними соціально-правовими явищами, правовими засоби та механізмами. Правові цінності мають ієрархічну структуру, їхня система ґрунтується на певному комплексі інтересів, в основі яких є людські потреби.

Специфічні особливості правових цінностей дозволяють вирізнити їх серед інших цінностей (моральних, релігійних, соціальних, загальнолюдських і т.д.) та визначити їхнє змістовне наповнення, дати функціональну характеристику, простежити генезис їх становлення та розвитку. Також вони сприяють визначенню характерологічних рис правових цінностей, дозволяють їх ідентифікувати у різних правових системах. До таких специфічних особливостей зараховано: нормативність, значущість, оціночність, об'єктивність, імовірнісний характер, які виступають ефективним інструментом гармонізації між зовнішнім впливом та механізмами саморегуляції в праві. Отже, правовими можемо вважати ті непорушні цінності, що є фундаментом упродовж усього розвитку, позаяк саме вони є найважливішою складовою (елементом) культури права та виконують усі функції правових цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Бабенко А. Н. Правовые ценности и освоение их личностью дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2002. 394 с.
3. Лукашева Е. А. Человек, право, цивилизация: нормативно-ценностное измерение. Москва : Норма, 2009. 384 с.
4. Ивин А. А. Современная философия науки. Москва: Высшая школа, 2005. 592 с.
5. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Современный социоанализ: сборник работ авторов, получивших гранты Московского отделения Российского научного фонда и Фонда Форда.* Москва, 1996. С. 5–22.
6. Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії

правових систем: 12.00.01. Одеса, 2017. 222 с. 7. Чефранов А. Поняття цінності як основа правової аксіології. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 9. С. 8–12. 8. Дробницький О. Г. Ценность. *Философская энциклопедия*. Москва: Мысль, 1970. 746 с. 9. Алексеев П. В., Панин А. В. Теория познания и диалектика : учеб. пособ. Москва: Высш. шк., 1991. 384 с. 10. Полякова Ю. В. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку правової освіти в Україні: публічно-управлінський аспект. Харків, 2018. 449 с. 11. Культура и культурология : словарь. Сост. и ред. А. И. Кравченко. Москва: Академический проект, 2003. 928 с. 12. Карташкин В. А. Универсализация прав человека и традиционные ценности человечества. *Современное право*. 2012. № 8. С. 3–9. 13. Михайлов С. В. Понятие и сущность правовых ценностей. *Юридическое науки*. 2010. № 3. С. 8–14. 14. Самигуллин В. К. Закат права или переоценка ценностей. *Право и политика*. 2005. № 12. С. 143–151. 15. Каган М. С. Философская теория ценности. СПб.: Петрополис, 1997. 205 с. 16. Сидорова Е. В. Проблемы методологии исследования правовых ценностей. *Государство и право*. 2012. № 7. С. 96–101. 17. Сидорова Е. В. Миф о правовых ценностях. *История государства и права*. 2012. № 11. С. 24–26. 18. Шлаг П. Загальнолюдські цінності у постсучасному світі. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 137–149.

REFERENCES

1. *Entsyklopediia osvity*. Akad. ped. nauk Ukrainy [Encyclopedia of Education]; hol. red. V. H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 p. 2. Babenko A. N. *Pravovye tsennosti y osvoenye ykh lychnosti* [Legal values and the development of their personality]: dys. ... doktora yuryd. nauk : 12.00.01. Moskva, 2002. 394 p. 3. Lukasheva E. A. *Chelovek, pravo, tsyvylyzatsiya: normatyvno-tsennostnoye yzmerenye*. [Man, law, civilization: the normative-value dimension.] Moskva : Norma, 2009. 384 p. 4. Yvyn A. A. *Sovremennaiya fylosofiya nauky*. [Modern philosophy of science.] Moskva: Vysshaya shkola, 2005. 592 p. 5. Leontev D. A. *Tsennost kak mezhdistsyplynarnoe ponyatie: opyt mnohomernoi rekonstruktsyy*. [Value as an interdisciplinary concept: the experience of multidimensional reconstruction]. *Sovremennyyi sotsyoanaliz: sbornyk rabot avtorov, poluchyvshykh hranty Moskovskogo otdeleniya Rossyiskogo nauchnogo fonda y Fonda Forda*. Moskva, 1996. P. 5–22. 6. Zhebrovska K.A. *Pravovi tsinnosti u vzaiemodii pravovykh system* [Legal Values in the Interaction of Legal Systems]: 12.00.01. Odesa, 2017. 222 p. 7. Chefranov A. *Poniatia tsinnosti yak osnova pravovoi aksiolohii. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [The concept of value as the basis of legal axiology. Entrepreneurship, economy and law]. 2004. No. 9. P. 8–12. 8. Drobnytskyi O. H. *Tsennost. Fylosofskaia entsyklopediya* [Encyclopedia of Philosophy.]. Moskva: Mysl, 1970. 746 p. 9. Alekseev P. V., Panyin A. V. *Teoriya poznaniya y dyalektyka* [Knowledge theory and dialectics] : ucheb. posobyе. Moskva: Vysshie shk., 1991. 384 p. 10. Poliakova Yu. V. *Teoretyko-metodolohichni zasady stanovlennia ta rozvytku pravovoi osvity v Ukraini: publichno-upravlinskyi aspekt* [Theoretical and methodological foundations of the formation and development of legal education in Ukraine: public-management aspect.]. Kharkiv, 2018. 449 p. 11. *Kultura y kulturolohiya : slovar*. [Culture and cultural studies: a dictionary] Sost. y red. A. Y. Kravchenko. Moskva: Akademicheskyyi proekt, 2003. 928 p. 12. Kartashkyn V. A. *Unyversalyzatsiya prav cheloveka y tradytsyonnye tsennosti chelovechestva*. [Universalization of human rights and traditional values of humanity] *Sovremennoe pravo*. 2012. No. 8. P. 3–9. 13. Mykhailov S. V. *Poniatye y sushchnost pravovykh tsennostei. Yurydycheskoe nauky* [The concept and essence of legal values. Legal Science]. 2010. No. 3. P. 8–14. 14. Samyhullyn V. K. *Zakat prava yly pereotsenka tsennostei. Pravo y polityka*. [Sunset of law or revaluation of values. Law and politics.] 2005. No. 12. P. 143–151. 15. Kahan M. S. *Fylosofskaia teoriya tsennosti*. [Philosophical theory of value] SPb.: Petropolys, 1997. 205 p. 16. Sydorova E. V. *Problemy metodolohyy yssledovaniya pravovykh tsennostei*. [Problems of methodology of research of legal values] *Hosudarstvo y pravo*. 2012. No. 7. P. 96–101. 17. Sydorova E. V. *Myf o pravovykh tsennostiakh*. [The Myth of Legal Values] *Ystoryia hosudarstva y prava*. 2012. No. 11. P. 24–26. 18. Shlah P. *Zahalnoliudski tsinnosti u postsuchasnomu sviiti*. [Human values in the post-modern world] *Filosofiiya prava i zahalna teoriya prava*. 2012. No. 1. P. 137–149.

Дата надходження: 29.01.2020 р.

**ПРОБЛЕМА ДЕФИНИЦИИ “ПРАВОВЫХ ЦЕННОСТЕЙ”
В СОВРЕМЕННОМ НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ**

В статье выяснено, правовые ценности является определяющим элементом правового воздействия на социум, осуществляющих существенное влияние на механизм правового регулирования. Определено, что правовые ценности, во-первых, взаимосвязаны с принципами права, правосознанием, правотворчеством и правореализации; во-вторых они являются реальными социально-правовыми явлениями, правовыми средствами и механизмами. Правовые ценности имеют иерархическую структуру, их система основывается на определенном комплексе интересов, в основе которых человеческие потребности. Доказано, что специфическим особенностям правовых ценностей является нормативность, значимость, оциочность, объективность, вероятностный характер, выступающих эффективным инструментом гармонизации между внешним воздействием и механизмами саморегуляции в праве. Итак, правовыми можем считать те незабываемые ценности, которые являются фундаментом на протяжении всего развития, поскольку именно они являются важнейшей составляющей (элементом) культуры права и выполняют все функции правовых ценностей.

Ключевые слова: ценность; правовые ценности; правовая система; универсализм правовых ценностей; социальная значимость; ценность права; правосознание; правотворчества.

Victoriya Chornopyska

Institute law, psychology and innovative education

Lviv Polytechnic National University

Department of Civil Law and Procedure

Ph.D.

**THE PROBLEM OF DEFINITION OF “LEGAL VALUES”
IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE**

In the article it is found out that legal values are a determining element of legal influence on the society, which have a significant influence on the mechanism of legal regulation. It is determined that the legal values are, first of all, interrelated with the principles of law, justice, law-making and legal implementation; secondly, they are real socio-legal phenomena, remedies and mechanisms. Legal values have a hierarchical structure and their system is based on a specific set of interests that underpins human needs. It has been researched that the specific features of legal values are normativity, significance, valuation, objectivity, probabilistic character, which act as an effective instrument of harmonization between external influence and mechanisms of self-regulation in law. Therefore, we can consider legal to be the inviolable values that underpin all development, since they are the most important component (element) of the culture of law and fulfill all the functions of legal values.

Key words: value; legal values; Legal System; universalism of legal values; social significance; the value of law; justice; law making.